

OLGA KHAVANOVA

Búcsú Szentpétervártól

Gróf Esterházy Miklós elhagyja az orosz fővárost*

Gróf Esterházy Miklós (1711–1764) – Esterházy Ferenc (1715–1785) magyar kancellár és Esterházy Károly (1725–1799) egri püspök bátyja – az elhanyagolt történelmi személyiségek közé tartozik, annak ellenére, hogy ő volt talán az első magyar főúr, aki karrierdiplomataként húsz éven át, 1741 és 1761 között több európai udvarnál képviselte a Német-Római Birodalmat és az Osztrák Házat. Az életrajzi adatok róla főként azokra a sorokra korlátozódnak (néhány hibával, melyeket az alábbiakban javítottunk), amelyeket neki utóda, a család genealógusa, Esterházy János szánt: „A birodalmat, mint nagykövet, különböző országokban képviselte, úgymint: Németalföldön, Nagy Britanniában, Portugáliában, Francia-, Lengyel-, Szász- és Spanyolországban; mint spanyol követ 1751-ben koronaőr lett, megengedtetvén neki, hogy távollétében testvéröccse, Ferenc, ekkor Moson-megyei főispán tehesse le helyette az esküt. Továbbá Sáros-megye főispánja, kamarás, belső titkos tanácsos és 1763-ban aranygyapjas vitéz volt. Szent-Pétervár létében, 1753-ban, nagy tevékenységet fejtett ki, a midőn Erzsébet császárnét, valamint a kormány tagjait sikerült a poroszelleni szövetség megkötésére megnyerni, megbénítván az angol befolyást. Még elébb, 1755. november 30-án nyerte, mint orosz nagykövet, Szent-Pétervárot, a sz. András-rend nagykeresztjét [...] Meghalt 1764 jún. 27-én.”¹

Elhanyagoltságának egyik oka az lehet, hogy személyes levéltára a huszadik század nagy háborúiban és forradalmaiban elpusztult. Magyarországon – néhány apjához címzett magánlevélen kívül – csak egy tucat másolati kötet található, amelyek titkárok által előkészített jelentések és érkezett utasítások átírásait tartalmazzák (nagyjából éppen az oroszországi kiküldetésre vonatkozóan). Ezeket kiegészíti az Osztrák Állami Levéltárban őrzött gazdag államkancelláriai gyűjtemény,² illetve öccsének, gróf Esterházy Ferencnek Pozsonyban, a Szlovák Nemzeti Levéltárban található levéltára. A jövő feladata lehet a külföldi levéltárakban lévő Esterházyra vonatkozó iratok feltárása.³ Ego-dokumentumok hiányában a hivatalos jelentések válnak a róla megismerhető személyes adatok fő forrásává, rendkívül tartalmas anyagot kínálnak a kutatók számára. Ebben a tanulmányban azt rekonstruáljuk,

* A tanulmány azokat a kutatási eredményeket foglalja össze, amelyekhez a MTA kiemelkedő vendégkutatói program ösztöndíjaként jutottam a „Gróf Esterházy Miklós szentpétervári küldetése, 1753–1761” projekt keretében. Ezúton köszönöm az MTA Bölcsészettudományi Központnak és a Szent Korona Lendület Kutatócsoportnak, hogy fogadóintézményként támogattak.

¹ Esterházy János: *Esterházy család*. H. n., é. n. [Budapest, 1901.] 160–161.

² Sedlák, František: *Panstvo Šintava – Čeklis (1252) 1498–1938*. Bratislava, 1981.

³ Kurucz György alapvető munkájából ismerjük a brit levéltárak releváns állagait, lásd: Kurucz, György: *Guide to documents and manuscripts in Great Britain relating to the Kingdom of Hungary from the earliest times to 1800*. London, 1992. 580.

milyen körülmények között hagyta el örökre az orosz fővárost gróf Esterházy Miklós 1761 szeptemberében.

Előre kell bocsájtanunk, hogy diplomáciai karrierje során Esterházy kiküldetései nem egyszer példátlan körülmények között zajlottak, és szokatlan végét értek. 1741-ben Lisszabonba való érkezése után már hónapok múlva távoznia kellett az osztrák örökösödési háború (1740–1748) kitörése és a szomszéd Spanyolországnak az ellenséges tábor oldalán való háborúba lépése miatt. A több évnyi drezdai tartózkodása 1747-ben váratlanul ért véget egy diplomáciai botrány miatt: a választófejedelem leányának esküvője idejére Esterházy követi rangját nagykövetre emelték, ami III. Ágost számára megalázónak tűnt.⁴ Azután 1750-ben nagy diadalként tervbe vett madridi kiküldetése (feladata szövetségi szerződés aláírása volt) végződött majdnem tragédiával, mivel a helybeli víz vagy a város higiéniai állapota folytán gyomorfertőzés a halál küszöbére sodorta a magyar főurat.⁵ Meggyógyulva arról értesült, hogy Madridba a helyére már egy másik diplomatát neveztek ki. A betegség azonban, amely örökre tönkretette az egészségét, nem törte derékba pályáját. Új megbízást várt Esterházy Miklósról.

Oroszországi küldetése nyolc évig (1753–1761) tartott, és a leghosszabbnak bizonyult, nem csak a magyar gróf pályafutásában, hiszen azt megelőzően egyik birodalmi követ sem szolgált ilyen hosszú ideig az orosz fővárosban. Édesapjához címzett leveléből tudjuk, hogy maga a császárnő a kiküldetés időtartamát három évre korlátozta, és ennek eltelte után „ilendő és az érdemeimnek megfelelő viszonzást” ígért számára az udvarnál.⁶ Erre az ígéretre majd nem egyszer hivatkozott jelentéseiben Esterházy.⁷ A megígért jutalom reményében nekiindult a távoli Oroszországba. Az osztrák diplomácia azonban az örök ellenségével, Franciaországgal való szerződés kötésen dolgozott. Ez a lépés (a brit–porosz közeledés mellett) majd olyan nagy mértékben befolyásolta az európai nagyhatalmi egyensúlyt, hogy az „1756. évi diplomáciai forradalom” elnevezést kapta.⁸ Gróf Wenzel Anton Kaunitz (1711–1794) államkancellár nem titkolta, hogy ilyen időkben Szentpétervárot bármiféle személycsere hátrányos lenne, és ott olyan tapasztalt, az udvar bizalmát élvező és a tényleges összefüggésekről teljes tudomással rendelkező diplomatát akarnak látni, mint gróf Esterházy Miklós.⁹ Miközben Esterházy nagykövet 1756 áprilisában már a lehetséges utód személyén

⁴ Sächsisches Staatsarchiv, Dresden, 10026 Geheimes Kabinett, Nr. Loc. 02887/01.; lásd: Matzke, Judit: *Gesandtschaftswesen und diplomatischer Dienst Sachsens 1694–1763*. Ph.D. Dissertation, Philosophische Fakultät der Technischen Universität Dresden, 2007. 297–298.

⁵ Lásd a Magyar Országos Levéltárban őrzött madridi jelentések másolatait a betegség által előidézett szenvedések részletes leírásaival. Például: Esterházy Miklós jelentése Mária Teréziának, Madrid, 1751 aug. 7. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) P 218. Családi Levéltárak, Esterházy család tatai ága, Esterházy Miklós, 1. tétel, Madridi követségével kapcsolatos követi utasítások, jelentésfoglalmazványok (1751–1752).

⁶ Esterházy Miklós levele Esterházy Ferencnek, Bécs, 1753. márc. 15. MNL OL P 197. Esterházy család tatai ága, Familiaria, 20. cs., 67. fasc., 2. sz. Ezt az audienciát az udvari ceremóniális jegyzőkönyv is megemlíti, lásd: Österreichisches Staatsarchiv (Wien, a továbbiakban: ÖStA), Haus- Hof- und Staatsarchiv (a továbbiakban: HHStA), Obersthofmarschallamt (a továbbiakban: OMeA), Zeremonialprotokolle (továbbiakban: ZA-Prot.), Bd. 24, fol. 12v.

⁷ Lásd például: Esterházy Miklós jelentése Wenzel Anton Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1760. jan. 7. ÖStA, HHStA, Staatenabteilungen (a továbbiakban: StA), Russland II, Kt. 42, Berichte Jänner–März, fol. 47r–49v.

⁸ Lásd például Lothar Schilling monográfiáját: Schilling, Lothar: *Kaunitz und das renversement des alliances. Studien zur ausserpolitischen Konzeption Wenzel Antons von Kaunitz*. Berlin, 1994.

⁹ Kaunitz utasítása Esterházyknak, Bécs, 1756. febr. 11. MNL OL P 218, 6. k. Uralkodói és kancelláriai utasítások (1754. okt. 14. – 1756. febr. 11.), 304.

gondolkodott – gróf Ludwig Zinzendorf (1721–1780), gróf Georg Stahremberg (1724–1807) párizsi követ vagy Florimund Mercy d’Argenteau (1727–1794) torinoi követ –, május 1-jén Versailles-ban új osztrák–francia szerződés lépett érvénybe.¹⁰ Esterházy új feladatot kapott: vonja be Oroszországot is ebbe a szövetségbe.

A minél hamarabbi nagykövetségváltást Esterházy romló egészségi állapota sürgette, a bécsi udvar azonban arra kérte a diplomatát, hogy Oroszországban töltsön még egy telet. Őszszel azután kirobbant a hétéves háború (1756–1763).¹¹ 1757 nyarán arról értesítette Mária Terézia a magyar gróft, hogy nála jobban senki sem biztosíthatja a két udvar közötti kommunikációt, s a hadiállapot Csehországban amúgy sem tenné lehetővé, hogy Esterházy a karlsbadi gyógyvizeket igénybe vehesse.¹² A nagykövet így további öt évre maradt az orosz udvarnál. Csak 1760 elején – II. Frigyes nagy kunersdorfi kudarca¹³ után, amikor egy békekonferencia nagyon közeli lehetőségnek tűnt¹⁴ – folyamodott ismét visszahívásáért. Hét éve nem látta Bécsben élő feleségét és három gyermekét, édesapja haláláról is csak levelekből értesült.¹⁵

Esterházy Szentpétervárra való érkezésekor az orosz–osztrák szövetség már huszonhét éves múltra tekintett vissza: 1726-ban írták alá először,¹⁶ 1746-ban pedig megújították.¹⁷ A két ifjú nagyhatalom egymásban tökéletes diplomáciai partnerre talált, mivel nem volt sem lényeges ellentét köztük, sem érdekkülönbség, s területi igényt sem támasztottak egymással szemben. Az Oszmán Birodalom volt a közös ellenségük.¹⁸ 1742-ben a jövődó porosz- és törökellenes közös akciók érdekében az Osztrák Ház nehezen, de elismerte az orosz cárok császári címét. A két udvar politikai kultúrája közötti eltérések és diplomáciai botrányok¹⁹ ellenére retorikájukban hangsúlyozták az egymás iránti barátságot, egyetértésüket és a szövetségi kötelezettségek szentségét. A magyar gróf érdemeihez tartozik, hogy biztosította az orosz udvar csatlakozását a frissen kötött osztrák–francia szövetséghez 1756-ban és Oroszország belépését a hétéves háborúba Poroszország ellen. Ennek érdekében 1760-ban Esterházy túl is lépett a neki adott utasítások keretein, és még mielőtt megérke-

¹⁰ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1756. ápr. 22. MNL OL P 218, 13. k. Követi jelentések másolatai (1755. jan. 7. – 1756. febr. 24.), 77–78.

¹¹ Az új feldolgozások között lásd: Анисимов, Максим: *Семилетняя война и российская дипломатия в 1756–1763 гг.* Москва, 2014.

¹² Rescriptum caesareo-regium, Bécs, 1757. jún. 5. MNL OL P 218, 8. k. Uralkodói és kancelláriai utasítások (1756. nov. 13. – 1757. jún. 5.), 260.

¹³ 1759. augusztus 12-én a sziléziai Kunersdorf (Kunovice, Lengyelország) mellett az osztrák–orosz sereg súlyos vereséget mért a II. Frigyes vezette porosz erőkre.

¹⁴ 1760-ban a bécsi udvar már a békekonferenciát tervezte Augsburgban, de II. Frigyes új győzelmei áthúzták ezeket a terveket. Lásd: ÖStA, HHStA StA, Friedensakten, Kt. 1761. Kongress von Augsburg: Beilagen zur Instruktion Herrn Grafen von Seilern, fol. 43r–44v.

¹⁵ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1754. dec. 3. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 36, Berichte Juli – Dezember 1754, fol. 213r–v.

¹⁶ Steppan, Christian: *Akteure am fremden Hof: Politische Kommunikation und Repräsentation kaiserlicher Gesandter im Jahrzehnt des Wandels am russischen Hof (1720–1730)*. Göttingen, 2016. 313–354. (Schriften zur politischen Kommunikation, 22). 313–354.

¹⁷ Martens, Friedrich (Fedor) (dir.): *Recueil des traités et conventions conclus par la Russie avec les puissances étrangères. Tome 1. Traités avec l’Autriche, 1648–1762*. St.-Petersbourg, 1874. 28–44.

¹⁸ Нелипович, Сергей: *Союз двуглавых орлов: русско-австрийский военный альянс второй четверти XVIII века*. Москва, 2010. 31–32.

¹⁹ 1742 októberében az osztrák követ, Antonio Botta d’Adrno (1688–1774), akít a lebukottatott és letartóztatott kiskorú VI. Iván cár (1740–1764) érdekében való szervezkedéssel vádoltak, nagy botrányt közepette hagyta el az országot, miután egy ideig a két udvar közötti viszony láthatólag elhidegült.

zett volna udvarának felhatalmazása, aláírta a még nem egyeztetett szövetségkötés szövegét.²⁰ Ezek után úgy érezte: „...sem én, sem utódom az itteni udvarnál többet nem tud elérni”,²¹ fáradtnak, betegnek, fizikailag és lelkileg leépültnek érezte magát.

Más diplomatákhoz hasonlóan Esterházy is telekben mérte oroszországi kiküldetése időtartamát. A következő században Nyikolaj Gogol orosz író így ír a „Köpönyeg” című elbeszélésben: „Van Pétervárott egy kérlelhetetlen ellenség [...] nem más, mint az északi hideg, bár egyébként azt mondják, hogy a hideg nagyon egészséges. Reggel kilenc órakor, éppen amikor az utcák tele vannak hivatalba igyekvőkkel, olyan csípős, erős fricskákat osztogat válogatás nélkül mindenkinek az orrára, hogy szegény hivatalnokok határozottan nem tudják, hová tegyék az orrukát.”²² A 18. században sem volt egy diplomata se, aki ne panaszkodott volna a kemény hideg orosz éghajlatra. A szentpétervári osztrák misszió titkára, Philipp von Eichenfeld, aki az Orosz Birodalomban négy évtizedet töltött el, büszke volt magára: „Annak idején itt szolgált vagy mostanáig itt tartózkodó külföldi miniszterek minden alkalommal engem csodáltak, hogy bírok én annyi időt ebben az elviselhetetlen klímában élni.”²³

1761 márciusában Esterházy sem titkolta Kaunitz államkancellár előtt: „Ezen a rendkívül durva éghajlaton való hosszú tartózkodásom eredményeképpen az epe a véremlében oly mennyiségben halmozódott fel, hogy attól a testemen itt, ott, amott skorbutos foltok jelennek meg, ráadásul még izületi gyulladásban is szenvedek, mitől az ülőideg érzékenysége igen kellemetlenné vált.” Az orvosok egyenesen megmondták Esterházynek, hogy még egy orosz telet nem él túl. Ezért nagyon reménykedett, hogy még „a jó időn belül, hogy több tartalék napja is legyen”, el tudja hagyni Oroszországot, hogy a Bécs melletti Badenbe siessen,²⁴ amelynek gyógyvizei éppen a 18. században váltak nevezetessé.

A klíma mellett a politikai kultúra volt az, ami zavarta a magyar gróft: az udvar és az államigazgatás lassú gépezete, amikor egy audienciáért, egy határozatért, egy megoldásért napokig, hetekig kellett várakoznia, a szimbolikus kommunikáció kifinomult szabályai iránti érzéktelenség, a pompa és luxus túlzott szeretete. 1754-ben például minden ok, de minden rosszakarat nélkül többheti várakozásra kényszerült, hogy végre átadhassa a Bécsből küldött ajándékokat: négy darab kődomborművet Toscanából és több üveg tokaji bort Magyarországról. Az elkeseredett nagykövet így írt Bécsbe: „Egyébként le sem lehet írni, hogy mennyire nehéz itt az ügyeket intézni [...] aki az itteni viszonyokat saját szemével nem látta, nehezen tudja elképzelni.”²⁵ Az évek múltával sem javult a diplomata véleménye az orosz bánásmódról vagy a cári udvarról. 1761-ben így nyilatkozott: „Csak Oroszország volt és marad [...] más hatalmaktól eltérő! Seholy sem nehezebb helyes és józan döntés hozni.

²⁰ Esterházy Miklós szentpétervári tartózkodásáról a bécsi és kopenhágai levéltárak alapján írt az orosz történész, Jevgenyij Scsepkin (1860–1920), akinek alapvető munkája teljesen ismeretlen Oroszországon kívül. Щепкин, Евгений: *Русско-австрийский союз во время семилетней войны, 1746–1758 гг.* Санкт-Петербург, 1902.

²¹ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1760. jan. 7. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 42, Berichte Jänner–März 1760, fol. 49r.

²² Gogol, Nikolaj: *Köpönyeg*. Lásd: <http://mek.oszk.hu/00300/00397/00397.htm>. Ford. Makai Imre.

²³ Philipp von Eichenfeld levele gróf Rudol Colloredonak, Sz.-Pétervár, 1763. márc. 29. ÖStA, HHStA StA, Russland I, Kt. 39, 1763, fol. 323r–326v.

²⁴ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1761. jan. 14., PStum 2dum. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 43, Berichte Juli 1760 – März 1761, fol. 29v.

²⁵ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1754. szept. 10. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 36, Berichte Juli – Dezember 1754, fol. 83r-v.

mint itt, ahol állandó ellentmondások nagyban és kicsiben köznapi szokássá váltak.²⁶ A végleges hazautazása végül majd attól függött, mikor lesz hajlandó Erzsébet cárnő búcsúaudienciát adni számára. Ebben a tekintetben kénytelen volt megjegyezni egyik jelentésében: „Itt igyekeznek mindent lassan intézni, és ez különösen igaz a búcsúaudienciákra.”²⁷

A késedelem igazi oka azonban ekkor nem az orosz udvar szokásos lassúsága volt, hanem a cárnő súlyos betegsége. A birodalmi és osztrák nagykövet úgy figyelt minden hírt, amely a cárnő egészségi állapotáról érkezett, mint senki más. 1760 decemberében Esterházy tudósította az államkancellárt: „Ő császári felségének egészsége nemrég komolyan rosszabbodott, egyre gyakrabban vannak idegrohamai, lábán nyílt fekélyek jelennek meg, amelyek erős fájdalmakat okoznak járás közben, és skorbutos vérzések. [...] Elaggása melankóliához vezet. Minden nappal egyre inkább fél meghalni, különösen váratlanul, s ennek következményeképpen az állami ügyeket elhanyagolja. Ez azt jelent, hogy Őfelsége senkit sem akar látni, még saját minisztereit sem, úgyhogy a kancellár úr [gróf Mihail Voroncov] néha nyolc nap alatt egyszer sem részesül a kegyben a szeme előtt megjelenhetni.”²⁸

Nagy Péter kedvenc leányát, Erzsébet cárnőt (1741–1761/62²⁹), aki egy államcsíny révén került édesapja trónjára, Európában az egyik legjobb uralkodónőnek tekintették.³⁰ Gróf Esterházy pedig sohasem tartozott a rajongói közé. Egyáltalán nem hasonlított Mária Teréziára: az álarcos bálokat és szánkózásokat, ruhát és ékszereket kedvelte, alacsony származású szeretőjét, Alekszej Razumovszkijt (1709–1771) államférfivá tette. Az osztrák császárnővel csak egy közös vonása volt: a mély, szinte túlfűtött vallásosság. Alig egy év elteltével így jellemezte az orosz uralkodónőt az osztrák nagykövet: „Közismert, hogy az orosz császárnőt az ifjúkortól kezdve csak az foglalkoztatja, hogy mind jobban ki tudja elégíteni emberi gyengeségeit [...] Ez a nő hajnali órákban feküdt le, és délig vagy délutánig marad az ágyban, estig cicomázza és éjjel elkényezteti magát játékkal, pompával és szerelmi ügyekkel [...] Az a baj, hogy minden alkalommal jellegzetes utálatot mutat aziránt, ami legkisebb szorgalmat követelne [...] Ráadásul nem szabad elfeledkezni arról, hogy minden ügyben ingatagságát, sőt hálatlanságát és kétarcúságát bizonyítja, ennek következtében egyik alattvalója sem képes sokáig kedvében járni, és áldozatául esnek változékony természetének.”³¹

Nem tudjuk, mennyire saját tapasztalatain alapult Esterházy véleménye, illetve mennyire a mások szavait vagy elterjedt pletykákat tükrözte. Minden ellenszenv vagy távolságtartás ellenére Esterházy jól tudta, hogy ha sikerül bizalmas viszonyt kiépítenie a cárnővel,

²⁶ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1761. júl. 16. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 44, Berichte Juli – September 1761, fol. 4r.

²⁷ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1761. jan. 14. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 43, Berichte Jänner – März 1761, fol. 30r.

²⁸ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1760. dec. 7. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 43, Berichte Oktober – Dezember 1760, fol. 120r-v.

²⁹ Az orosz történetírásban a halál napját a Juliánusz-féle naptár szerint közlik – 1761. dec. 25., a nemzetközi szakirodalomban pedig a Gergely-naptár szerint 1762. jan. 5. szerepel.

³⁰ Lásd például: Лиштенан, Франсина Доминик: *Елизавета Петровна. Императрица, не похожая на других*. Москва, 2012. 7. Lásd az eredeti francia változatot: Liechtenhan, *Francine-Dominique: Elisabeth Ire de Russie*. Paris, 2007.

³¹ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1754. júl. 10. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 36, Bericte Juli – Dezember 1754, fol. 6v. A hasonló tartalmú és ugyanazon a napon kelt jelentést Mária Terézia részére lásd: Voltz, Gustav Berthold – Küntzel, Georg (Hrsg.): *Preußische und österreichische Acten zur Vorgeschichte des Siebenjährigen Krieges*. Bd. 74. Leipzig, 1899. 673–677.

az diplomáciai sikerének legfőbb jele lesz. Ezért lassan megváltozott jelentéseinek hangja. 1756-ban például nagy izgalommal írta Bécsbe: „Az orosz császárnő a vacsora előtt és után számos jelenlévő nem kis meglepetésére bizalmasan és kegyesen beszélt velem mind a kormányáról, mind a családjáról.” Többek között arra panaszkodott, hogy a főkancellárja, Besztuzsev „legtöbbször részeg”, a trónörökös nagyherceg Péter pedig „a korához képest nagyon gyerekes”.³² Így nem csoda, hogy Esterházy a küldetése vége felé már büszkén közölte: „Álarcos bálokon, úgymint más udvari ünnepek alkalmából többször is beszélgettem a cárnővel, aki engem különösen kedvel, és kivételes bizalmát tanúsította nemcsak az ügyekben, hanem mindenben, ami a hatalma nagyságához és uralkodónője dicsőségéhez tartozik.”³³

Az osztrák nagykövet és az orosz császárnő közötti viszony több szempontból példátlan és kivételes maradt, amit minden bizonnyal a két birodalom közötti korabeli viszonyra is kiterjeszthetünk. Esterházy nem titkolta az orosz udvar előtt kínos gyomorbetegségét, és a cárnő saját orvosait küldte hozzá (ezeket az ismeretségeket majd arra használta, hogy friss híreket szerezzen az orosz uralkodónő egyre súlyosbodó egészségi állapotáról). Először az orosz történelemben Erzsébet saját nyári kúriáját bocsájtotta a magyar gróf személyében egy idegen diplomata rendelkezésére Sztrelna nevű faluban, mivel annak környékén volt egy gyógyvízforrás.³⁴ 1756-ban még egy alkalommal megtisztelte a birodalmi és osztrák nagykövetet: amikor Esterházy nagy bált rendezett Pál nagyherceg születése alkalmából, akinek szimbolikus keresztszülei Mária Terézia és Lotaringiai Ferenc voltak, Erzsébet cárnő is megjelent, és a hajnali órákig táncolt.³⁵ Az udvari bálokon és fogadásokon számtalanszor hívta meg Esterházyt az asztalához, a társaságában kártyát játszani és kötetlenül beszélgetni.

Az orosz udvar, társadalom, maga az ország és politikai kultúrája sem érdeklődést, sem rokonszenvet nem ébresztett a magyar gróf szívében. Ez az önkényuralomnak mint egy olyan rendszernek az elutasítása volt, amely nem ismeri el és nem tűri hatalmának korlátozását rendi intézmények formájában. Bécsből érkező utasításokban arra figyelmeztették, hogy mindenütt és minden alkalommal a főkancellár és a cárnő kegyét élvező főurak társaságát és bizalmát kell keresnie. Kiküldetése elején kénytelen volt a nagykövet magát azzal mentegetni, hogy „az udvari ünnepeken és fogadásokon túl egy külföldi diplomata előtt nincsenek más utak, hogy bárkivel közelebbi viszonyba kerüljön, mivelhogy az oroszok, a cárnő haragjától tartva, nagyon óvatosak a külföldiekkel”.³⁶ Bizonyos idő elteltével informátorok és jóakarók hálózatát alakította ki, így kiküldetése zárása előtt már bátran adott tanácsokat mind Kaunitz államkancellárnak, mind gróf Rudolf Colloredo (1706–1788) birodalmi alkanellárnak, hogy milyen jutalomban részesüljenek az orosz udvarnál egymást cserélő osztrák tábormokok, és nemcsak több orosz államférfi számára kérte birodalmi grófi

³² Esterházy jelentése Mária Teréziának, Sz.-Pétervár, 1756. febr. 25. MNL OL P 218, 13. k., 12.

³³ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1760. dec. 7. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 43, Berichte Juli 1760 – März 1761, fol. 122v.

³⁴ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1754. júl. 10. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 36, Berichte Juli – Dezember 1752, fol. 20r–21v.

³⁵ Esterházy jelentése Colloredonak, Sz.-Pétervár, 1755. márc. 31. ÖStA, HHStA StA, Russland I, Kt. 36, Berichte 1755, fol. 211r–212v.

³⁶ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1754. júl. 10. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 36, Berichte Juli – Dezember 1754, fol. 19v.

cím adományozását, hanem saját felesége rokonairól sem feledkezett el. Igen bölcs szavai szerint „egy olyan országban, mint ez, a barátok száma sohasem lehet elegendő”.³⁷

Esterházy és gróf Alekszej Besztuzsev (1693–1766) főkancellár között, kinek kétarcúságát, cselszövő természetét, megvesztegethetőségét és részegségét mindenki jól ismerte az orosz fővárosban, kezdetben semmiféle kapcsolat sem alakult ki. Az orosz államférfi, aki a legbuzgóbb osztrákbarátok közé tartozott, szót sem volt hajlandó váltani az új nagykövettel, ami nem kis mértékben zavarta Esterházyt. Erről részletes beszámolókat küldözgetett Bécsbe, ahonnan szintén hosszú, nyugtató hangú utasítások érkeztek. Mária Terázia megparancsolta: „Mutass a főkancellár irányában a továbbiakban is minden vigyázatot, figyelmességet és barátságot, és ne adj neki okot panaszra, rosszkedvre és féltékenységre, hanem jóval inkább igyekezz meggyőzni őt tisztességes gondolkodásmódodról és töretlen bizalmadról.”³⁸ Egy idő után a diplomata és az orosz államférfi viszonya javult, de amikor 1758-ban a cárnő kegyét elvesztett Besztuzsev³⁹ helyére helyettese, Voroncov került, Esterházy megkönnyebbült.

Gróf Mihail Voroncov (1714–1767) semmiben sem hasonlított az elődére. Tartózkodott az intrikáktól, nem táplált hatalmi ambíciót, nem volt pénzéhes sem. Amikor 1756-ban gróf Esterházy próbálkozott egy szép pénzüsszeggel megajándékozni őt (Bécsben ezt az igen gyakori szokást „megtisztelés”-nek hívták), Voroncov alkancellár szerényen (vagy álszent módon) visszautasította. A meglepett Kaunitz a nem kevésbé meglepett Esterházyknak írta: ebben a gesztusban nincs semmi megszégyenítő, a hatezer aranyat legközelebb a cárnő jelenlétében ünnepélyesen is át lehet adni számára a legmélyebb tisztelet jeléül.⁴⁰ Annak elenére, hogy Voroncov poroszbarát hírében állt, a két államférfi jól érezte magát egymás társaságában. Esterházy arról írt, hogy nagyon hízelgő számára a kancellár bizalma és kegye, még elképzelni sem szeretné, milyen lenne, ha még mindig Besztuzsev állna a kormányban.⁴¹ Bizalmas viszonyuk odáig terjedt, hogy Voroncov közvetlenül közölte az osztrák diplomatával: Péter nagyherceg (II. Frigyes buzgó rajongója) „fejben teljesen eszeveszett”.⁴²

Az osztrák nagykövet és az orosz kancellár közötti barátság külön fejezetét képezi báró Alekszandr Sztroganov (1733–1811) kiküldetése Bécsbe 1761-ben. A két udvar fontos eseményekre külön küldötteket menesztett egymáshoz, így történt József főherceg trónörökös parmai Izabellával tartott esküvője alkalmával is. Voroncovnak nem volt nehéz a követi posztra saját vejét beprotezsálni az uralkodónőnek, hiszen leánya a cárnő unokahúga volt. Sztroganov ősei iparosok és kereskedők voltak, akiknek 1722-ben Nagy Péter bárói címet adományozott. Bőséges tőkájukat művészetbe és műpártolásba fektették. Az ifjú báró már

³⁷ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1760. febr. 26. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 42, Berichte Jänner – März 1760, fol. 148v.

³⁸ Mária Terázia leirata Esterházyknak, Bécs, 1754. okt. 14. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 162, Expedition nach Russland, Juli – Dezember 1754, fol. 68r.

³⁹ Az új államcsíny előkészítésével vádolt Besztuzsevet megfosztották rangjaitól és kintüetéseitől, vagyonának egy részét elkobozták, és száműzetésbe küldték Goretovo faluba. Esterházy válogatott jelentéseit ebben az ügyben lásd: Schaefer, Arnold: *Geschichte des Siebenjährigen Krieges. Bd. 2. Vom Anfange des Jahres 1758 bis zur Erlffnung der Feldzuge von 1760*. Berlin, 1870. 544–546.

⁴⁰ Kaunitz utasítása Esterházyknak, Bécs, 1756. febr. 11., PStum 3tium. MNL OL P 218, 6. k., 320.

⁴¹ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Szentpétervár, 1759. szept. 18. PStum 1um, ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 42, Berichte September – Dezember 1759, fol. 34r.

⁴² „dass er in Kopf ganz verrückt seie”, Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1759. dec. 11, PStum 2dum, ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 42, Berichte September – Dezember 1759, fol. 131r.

járt Nyugat-Európában, beszélt idegen nyelveken. Esterházy azonban más szemmel látta a dolgot: Szerinte Sztroganovnak csak *Kammerjunker* rangja volt (a Nagy Péter által bevezetett Rangtáblázat első udvarképes lépcsőfoka), tapasztalatlan az udvari ceremóniákban, fiatal felesége szintén járatlan. Elképzelhető, hogy Esterházy túlzott, és saját szerepét akarta hangsúlyozni, de jelentései szerint a Bécsben tartózkodó és az udvari viszonyokban járatos felesége adott leckéket az ifjú párnak, amivel megmentette missziójukat.⁴³

A két birodalom védelmi szövetsége arra kötelezte Esterházyt, hogy tegyen jelentéseket az orosz hadsereg állapotáról, a parancsnokok szakmai képzettségéről. Ő pedig nem látott dicsőítésre méltó személyt, sem jelenséget. Erzsébet cárnő azzal a jelszóval jutott hatalomra, hogy megszabadítja Oroszországot az elődei alatt vezető pozíciókhoz jutott külföldiektől. Így sok tehetséges katonatiszt elhagyta az országot és más udvaroknál keresett szerencsét.⁴⁴ Leghíresebb közülük talán Ernst Laudon (1717–1790) volt, a hétéves háború hőse, aki hozzájárult a porosz hadsereg felett aratott győzelmekhez Kolinnál (1757. június 18.), Kunersdorfnál és Landeshutnál (Kamienna Góra, Lengyelország, 1760. június 23.). A diplomata többször kifejtett véleménye szerint az orosz hadseregben nem volt egyetlenegy tehetséges tábornok sem.⁴⁵ Az öregedő Alekszandr Buturlinról (1694–1767) megjegyezte, hogy ő maga is tisztában van saját tehetetlenségével, a fiatal és ambiciózus Petr Szaltikovról (1700–1772) pedig azt írta, hogy a többiekhez képest ő tapasztaltabb és értelmesebb, de hiányában van a hadiparancsnoknál szükséges kvalitásoknak.⁴⁶ Ezek után nem véletlen, hogy a hétéves háború mint az első kísérlet Bécs és Szentpétervár együttműködésére, keserűséget hagyott maga után. Az orosz katonatisztek az osztrákok szemére hányták, hogy gőgösek, az osztrákok pedig dilettantizmussal vádolták az orosz tábornokokat. 1761 szeptemberében, már hazafelé indulva Szentpétervárról, Esterházy keserűen összegezte tapasztalatait Kaunitzknak: „Mennyire kevésbé lehet az orosz tábornoki karra kritikus pillanatokban támaszkodni, mennyire kevésbé következetesen kombinált operációk végrehajtására lehet számítani.”⁴⁷

A sikeresebb együttműködés egyik akadálya az volt, hogy a cárnő halála esetén az új cárnak nem volt kedve tovább harcolni osztrák oldalon, és nem titkolta, hogy azonnal békeszerződést fog kötni II. Friggyessel. Ilyen légkörben az orosz fő hadiparancsnokok sem mutattak nagy hajlandóságot rá, hogy területeket szerezzenek az Osztrák Háznak.⁴⁸ Esterházy jelentéseiben ismétlődik az „ima”: adjon Isten az orosz uralkodónak életet és egész-

⁴³ Esterházy jelentése Colloredonak, Sz.-Pétervár, 1761. jan. 29., ÖStA, HHStA StA, Russland I, Kt. 36., fol. 10v; Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1761. jan. 29., PStum 4um, ÖStA, HHStA StA, Russland II, Berichte Jänner – März 1761, fol. 61 r–v. Az orosz kancellárnak és feleségének az ifjú bárónőhöz címzett leveleit lásd: *Архив князя Воронцова*. Т. 4. Санкт-Петербург, 1872. 459–479.

⁴⁴ Brückner, Alexander: *Die Europäisierung Russlands*. Gotta, 1888. 344.

⁴⁵ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1759. okt. 10., ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 41, Berichte Oktober 1759, fol. 33r–v. Ebből indult ki a császárnő, amikor szó szerint ismétli ezt a véleményét. Lásd Mária Terézia leiratát Esterházyknak, Bécs, 1760. máj. 24. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 166, Weisungen Jänner – Mai 1760, fol. 247r.

⁴⁶ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1754. júl. 10., ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 36, Berichte Juli – Dezember, fol. 15r, 16r.

⁴⁷ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Mitterau, 1761. szept. 24. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 45, Berichte Juli – September 1761, 222v–223r.

⁴⁸ Szabo, Franz A. J.: *The Seven Years War in Europe, 1756–1763*. London, 2008. 274–275.

séget legalább addig, ameddig a háború véget nem ér.⁴⁹ 1760. nyár végén Bécsben már nagyon tartottak attól, hogy Erzsébet cárnő beteges állapota nemcsak a nagykövetszerét, hanem a két birodalom hadi együttműködését is veszélyeztetheti. Az Államkancellária előterjesztésének margójára Mária Terézia feljegyezte: „Jelentés [Szentpétervárról] megerősíti aggodalmaimat, hogy igen keveset vagy semmit sem remélhetünk az oroszoktól a letargia miatt, amelybe a császárnő esett.”⁵⁰

Esterházy utóda Kaunitz kancellár egyik kedvence, gróf Florimund Mercy d'Argenteau torinói követ lett. A szentpétervári kinevezés előléptetésnek számított neki, és a diplomata alaposan készülődött az útra. 1760 karácsonya előtt több mint húsz ládát ezüst és porcelán étkészlettel, selyem gobelinokkal, ruhával és más mozdítható vagyontárggyal szárazföldön Triestbe küldött, hogy a kocsik a Habsburg tartományokon keresztül Danzingba menjenek, onnan pedig Oroszországba. 1761 januárja utolsó napján hintók, lovak és a személyzet hajón indult Genovából Hollandiába és onnan Hamburgba, majd a Balti-tengeren egészen Szentpétervárig.⁵¹ Közben Esterházy gróf hivatalosan folyamodott az orosz hatóságokhoz a búcsúaudiencia dátumának kijelöléséért. Huszonnégy hét telt el még azonban, mielőtt utoljára beléphetett a cári palotába.

Utóda érkezését várva megfelelő lakóházat keresett számára. Esterházy Bruce altábornagy házában lakott, de a tulajdonos lemondott a szerződés meghosszabbításáról, mivel a fia szándékozott odaköltözni. Voroncov kancellár több épületet ajánlott: Dmitrij Sepelev (1681–1759) Hofmarschallét, Stegelman kereskedőét, Cserkaszov báróét,⁵² Juszupov fejedelemét.⁵³ De az egyik túl kicsi volt, a másikban nem volt hátsó lépcsőház és másik bejárat. Többek között szóba került a kegyvesztett Besztuzsev elkobzott palotája is, amely az államkincstárhoz került, s üresen állt a gazdájától maradt fényűző berendezéssel. Sajnos a jelentések alapján nem lehet pontosan megállapítani, végül melyik lett az osztrák nagykövet új rezidenciája.⁵⁴

Mercy d'Argenteau csak a nyár közepén érkezett meg, egy hónappal később, mint ahogy összes poggyászát tengeren és szárazföldön kirakodták az orosz fővárosban. Július elején pedig Esterházy küldte haza az összes holmiját, szintén szárazföldön és tengeren.⁵⁵ Mercy még a rövid bécsi tartózkodása során alaposan tanulmányozta az állami kancellária házi levéltárát. Szentpétervárott pedig Esterházy gondoskodott arról, hogy a jövőbeni nagykövet minden szükséges információval rendelkezzen.⁵⁶ Alig múlt el egy hét, már bemutatta Mer-

⁴⁹ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1758. dec. 19., PStum 5um, ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 41, Berichte Oktober – Dezember 1758, fol. 5v.; Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1759. jan. 6., PStum, ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 41, Beirchte Jänner – März 1759, fol. 3v.

⁵⁰ Kaunitz előterjesztése Mária Teréziának, Bécs, 1760. aug. 6., ÖStA, HHStA Staatskanzlei, Vorträge. Kt. 87, 1760 (VIII–XII), fol. 13r.

⁵¹ Florimund Mercy d'Argenteau jelentése Kaunitzknak, Torino, 1760. dec. 24. ÖStA, HHStA StA, Sardinien, Kt. 12. (oldalszám nélkül)

⁵² Talán báró Ivan Cserkaszovról (1692–1758) van szó.

⁵³ Talán Boris Juszupovról (1695–1759) van szó.

⁵⁴ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1760. dec. 24., PStum 2dum, ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 43, Berichte Juli 1760 – März 1761, fol. 190/4r; Esterházy jelentése Kaunitzknak, 1761. jan. 23, ÖStA, HHStA, StA, Russland II, Kt. 43, Berichte Juli 1760 – März 1761, fol. 42r–43r.

⁵⁵ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1761. júl. 3., HHStA, StA Russland II, Kt. 44, Berichte Juli – September 1761, fol. 273r.

⁵⁶ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1761. szept. 7. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 44, Berichte Juli – September 1761, fol. 187r.

cyt Voroncov kancellárnak, és hamar törzsvendég lett nála, ahol szombatonként az orosz udvarnál tartózkodó külföldi diplomatákat vendégül látták. Augusztus elején a Czarszkoje Szelő nevű cári nyári rezidenciába hívták meg őket, ahol az olasz származású építész, Barolomeo Francesco Rastrelli (1700–1771) 1756-ban fejezte be a látványos átépítést. Mercy őszintén csodálta „a császári vidámpalota páratlan pompáját, amely belülről és kívülről gazdagon díszített, és a fényűzése, valamint az erre fordított költségek felülmúlják bármelyik más hasonló épületet”. Csak egy esemény rontotta a felejthetetlen élményt: a helyi víz, amelyet a fogadáson tálaltak, gyomorfertőzést okozott.⁵⁷

Minden más mellett Esterházyt leginkább közeledő audienciája részletei foglalkoztatták: milyen hosszú lesz, milyen ajándékokkal búcsúzik tőle az orosz uralkodónő? A diplomáciai körökben minden ajándéknak szimbolikus értéke és jelentősége volt,⁵⁸ amit a magyar gróf, aki nem egyszer vett részt ajándékozás szervezésében és ajándékcsereben, jól tudott. Említsünk meg egyetlen esetet: 1755-ben Erzsébet cárnő, tudva, hogy Ferenc császárnak Bécsben van egy állatkertje,⁵⁹ ahol több ritka állat található, ajándékozott neki egy fekete farkast, amelyet a kegyence, Ivan Suvalov (1727–1797) részére kaptak Malorossiában. A diplomata megrendelt egy ilyen hosszú útra megfelelő ketrecet, és elküldte az „ajándékot” Bécsbe, s az fennakadás nélkül meg is érkezett.⁶⁰ Most viszont féltékenyen figyelte, mivel ajándékoztak meg más tekintélyes vendégeket. Gróf Anton Hamilton (1722–1776) tábornok távozásáról ezt írta: „Az orosz császárnő szokásos és dicséretes bőkezűségének [...] most nem volt jele: az ajándék csak egy igen szerény gyűrűből áll, melynek sem formája, sem finomsága nem kiváló, valamint egy Nagy Pétert ábrázoló emlékéremből, de a veret durvasága inkább a művészetek alacsony színvonaláról árulkodik ebben a birodalomban.”⁶¹

Az orosz uralkodónő betegsége nem kevés gondot okozott az orosz félnek is. Az orosz cárok eddig csak a fővárosban adtak audienciákat külföldi követeknek. Mivel azonban a cárnő egészségi állapota nem javult, francia mintára kidolgoztak egy új szertartásrendet arra az esetre, ha Erzsébet kénytelen lesz Peterhofban maradni.⁶² Csak a nyár végén (a Gergely-naptár szerint ősz elején) értesítette az orosz udvar mind a két osztrák diplomatát, hogy gróf Esterházy búcsúaudienciájára szeptember 3-án, délben a Szentpétervárott lévő Nyári Palotában kerül sor, majd egy órával később Erzsébet átveszi Mercy d'Argenteautól a megbízólevelét. A később született jelentések hangnemének tanúbizonysága szerint mindkét diplomata meg volt elégedve a fogadtatással. A ceremóniális beszédek után a cárnő röviden elbeszélgetett Esterházyval, és este kártyázás során meghívta az asztalához. Az oroszországi tartózkodása emlékéül magával vihette a cári ajándékokat: egy gyűrűt, egy gyémán-

⁵⁷ Mercy d'Argenteau jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1761. aug. 11. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 44, Berichte Juli – September 1761, fol. 113r-v.

⁵⁸ Duchhardt, Heinz: *Das diplomatische Abschiedsgeschenk*. Köln–Weimar–Wien, 1975. (Archiv für Kulturgeschichte, 57) 346–347.

⁵⁹ Az állatkert történetéhez lásd: Iby, Elfriede – Stadelmann, Christian: *Die kaiserliche Menagerie in Schönbrunn von der Gründung bis zur Besetzung durch Napoleon*. In: Asch, Mitschell G. – Dietrich, Lothar (hg.): *Menagerie des Kaisers: Zoo der Wiener: 250 Jahre Tiergarten Schönbrunn*. Wien, 2002. 89–116.

⁶⁰ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1755. febr. 18. MNL OL P 218, 12. k. Követi jelentések másolatai (1753. szept. 13. – 1754. dec. 24.), 14–15.

⁶¹ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1761. júl. 16. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 44, Berichte Juli – September 1761, fol. 4r-v.

⁶² Агеева, Ольга: *Дипломатический церемониал императорской России. XVIII век*. Москва, 2012. 252.

tokkal és a cárnő képével díszített dohányszelencét és több cobolyszörmét.⁶³ Amikor Esterházy már elindult az orosz fővárosból, az első esti állomás helyén egy küldönc érte utol, aki még egy hagyományos cári ajándékot vitt számára: „asztrahani gyümölcsöt” (minden valószínűséggel görögdinnyét⁶⁴).⁶⁵

Az osztrák–oros szövetség megmentésének feladata már gróf Mercyre hárult, Esterházy mindenekelőtt a Bécsbe való diadalmas visszatérésről gondoskodott. Útközben Kaunitzhoz intézett leveleiben fáradhatatlanul dicsérte saját magát mint a két udvar közötti kommunikáció kulcsfiguráját. Remélte és óhajtotta, hogy október 4-re Bécsben legyen, hogy a Mária Terézia névnapja alkalmából rendezett szokásos bálon jelen lehessen, de a kimerült postalovakkal a rosszállapotú kelet-európai utakon lassan haladt a cél felé. Novemberben egy lábsérülés és utána egy köszvényes roham miatt néhány hétig Krakkóban bántódott.⁶⁶ November 22-én Bielitzből (Bielska-Biala, Lengyelország) azt írta gróf Colloredo birodalmi alkancellárnak, nyolc vagy kilenc nap múlva remélhetőleg végre Bécsbe érkezik.⁶⁷ Az udvari jegyzőkönyvek nem árulják el, visszatérése után mikor fogadta először diplomatáját Mária Terézia. Esterházy Miklósról ott először 1762 júniusában esik szó,⁶⁸ amikor értékes szolgálatai jutalmául kinevezték testőrkapitánynak, és tábornoki rangot kapott.⁶⁹ Még Oroszországban elfogadta Sáros vármegye főispáni tisztségét,⁷⁰ de egészségére hivatkozva kérte, hogy legyen mellette egy főispáni helyettes.⁷¹ 1763-ban aranygyapjasrendet kapott.

Az osztrák–oros szövetség megmentése III. Péter 1762. évi trónra lépése után reménytelenné vált. Szergej Taticsev (1846–1906) orosz történész – az osztrák diplomáciai jelentések kiadója – forrásgyűjteménye előszavában így írt gróf Mercyról: „Talán sohasem szembesült diplomata nehezebb helyzettel, mint Mercy III. Péter trónra lépése után. Eddig egy szövetséges hatalom képviselője volt, most pedig érezte, hogy a meleg barátság nyílt ellenszenvre változott.”⁷² A tevékeny és fegyelmezett Mercy nekilátott menteni az orosz szövetséget, de hamar tapasztalta, „mennyire kellemetlen, nehéz és veszélyes feladat ez – az it-

⁶³ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1761. szept. 7. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 44, Berichte Juli – September 1761, fol. 185r–188v.

⁶⁴ Az asztraháni görögdinnyéről mint az orosz cárok különleges ajándékáról lásd: Steppan, Christian: *Akteure am fremden Hof*, 49, 308.

⁶⁵ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Sz.-Pétervár, 1761. szept. 24. ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 44, Berichte Juli – September 1761, fol. 218r.

⁶⁶ Esterházy jelentése Kaunitzknak, Krakkó, 1761. nov. 9., ÖStA, HHStA StA, Russland II, Kt. 45, Berichte Oktober – Dezember 1761, fol. 430r.

⁶⁷ Esterházy jelentése Colloredonak, Bielitz, 1761. nov. 22. ÖStA, HHStA StA, Russland I, Kt. 38, Juli – Dezember 1761, fol. 154r.

⁶⁸ ÖStA, HHStA OMeA, ZA-Prot, Bd. 28, fol. 360r–361r, 379v–382r.

⁶⁹ Hellebronth Kálmán: *A magyar testőrségek névkönyve, 1760–1918*. Budapest, 1939. 139–140.

⁷⁰ Fallenbüchl Zoltán szerint Esterházy 1760. december 18-tól 1764-ben bekövetkezett haláláig töltötte be ezt a tisztséget. Lásd: Fallenbüchl Zoltán: *Magyarország főispánjai, die Obergespane Ungarns, 1526–1848*. Budapest, 1994. 94.

⁷¹ MNL OL A 35, Magyar Királyi Kancellária levéltára, Magyar Királyi Kancellária Regisztratúrája. Conceptus referadarum, 46 ex Aug. 1762.

⁷² Татищев, Сергей: *Предисловие*. In: Шендман, Георгий (сост.) *Дипломатическая переписка австрийских послов и посланников при русском дворе. Донесения графа Мерси д'Аржанто императрице Марии Терезии и государственному канцлеру графу Кауницу-Ритбергу с 5 января нового стиля 1762 г. по 24 июня нового стиля 1762 г. и переписка графа Мерси с русским министерством* (a továbbiakban: *Дипломатическая переписка*). Санкт-Петербург, 1876. V.

teni ügyeket intézni; a cél eléréséhez kevés eszköz és út adódik egy olyan udvarnál, ahol sem szilárd államrendszer, sem ezt fenntartó minisztérium nem létezik”.⁷³ Igaza volt Esterházy Miklósnak, amikor azt jósolta, hogy Erzsébet halála után az Orosz Birodalomban „csodás véletlenek történhetnek”. Két év alatt gróf Mercy átélte Erzsébet cárnő halálát, unokaöccsének rövid, de eseményekben gazdag uralkodását, az új államcsínyt és Katalin cárnő trónra lépését, akit majd Nagy Katalinként ismer az orosz történelem. Elkeseredett és frusztrált volt, hogy nem tudta megmentette a szövetséget, először Varsóba távozott követként, onnan pedig diplomáciai pályája csúcsaként – Párizsba.

Gróf Esterházy Miklós megromlott egészségi állapota miatt nem igen tudta kamatozni azt a szimbolikus osztalékot, melynek megszerzése reményében indult annak idejében Oroszországba, és tért vissza Bécsbe. A Szekfű Gyula által ábrázolt II. Rákóczi Ferenchez és Kossuth Lajoshoz hasonlóan talán őt lehetne a magyar történelem harmadik „öregemberé”-nek nevezni. Élete végéig szenvedett a távoli országokban szerzett betegségeitől, és nem véletlen, hogy Karlsbadban halt meg 1764 novemberében.

OLGA KHAVANOVA

Farewell to Sent-Petersburg: Count Nicolas Esterházy leaves the Russian capital

Count Nicolas Esterházy (1711-1764) was among the first Hungarian aristocrats, employed by the Vienna Court as career-diplomats. His most important mission was to the imperial Russia where he spent more time, than any of his predecessors – the long eight years (1753-1761). This period was the time of a tight cooperation of the two allied powers before and during the Seven Years War (1756-1763). The article suggests a brief overview of his activities in Russia and concentrates on the much desired and many times postponed recalling from the Russian capital. Inasmuch as his private archive has perished, the article suggests a biographical reconstruction based on his ambassadorial reports to the state chancellor Count Wenzel Anton Kaunitz and Empress Maria Theresa.

---

⁷³ Mercy d'Argenteau jelentése Kaunitzknak, Szent-Pétervár, 1762. jan. 18. *Дипломатическая переписка*, 55–56.